



# O Museo do Pobo Estradense “Manuel Reimóndez Portela” A institución e a exposición permanente

María Carbia Vilar

## Preámbulo

Nunca os museos estiveran tan preto do público, dos seus visitantes, coma na actualidade. Isto débese ó grande desenvolvemento que tivo dende mediados do século XX a súa función difusora e educativa e á consideración dos mesmos como lugares de comunicación, que só teñen sentido se chegan á comunidade<sup>1</sup>. Neste aspecto os museos etnográficos e os museos locais, como o Museo do Pobo Estradense “Manuel Reimóndez Portela”, contan coa vantaxe de presentar uns contidos moi próximos para un amplo espectro da poboación, pero xeralmente teñen a desvantaxe de dispoñer de

1 Para atender estas funcións creáronse nalgúns museos os Departamentos de Educación e Acción Cultural (DEAC), tamén denominados Departamentos Pedagóxicos, Didácticos ou Departamentos / Áreas de Difusión. Así mesmo publicáronse numerosos estudos sobre didáctica nos museos, as exposicións como sistemas de comunicación ou estudos de público. Abordan algúns destes temas de xeito máis extenso que nas obras recollidas na bibliografía: HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, F.: *El museo como espacio de comunicación*, e HOOPER-GREENHILL, E.: *Los museos y sus visitantes*, ambos da Colección Biblioteconomía y Administración Cultural, nºs 16 e 17 respectivamente. Trea, Gijón, 1998.

escasos recursos humanos, técnicos e económicos para poder desenvolver-las súas funcións do modo máis axeitado.

Polo momento o Museo "Manuel Reimóndez Portela" está xeralmente pechado, pero atende as visitas concertadas previamente no Concello ou no Centro Comarcal Tabeirós-Terra de Montes. O maior índice de visitantes que recibe é o de estudantes de idades comprendidas entre os 12 e os 18 anos, seguidos de grupos da terceira idade e turismo cultural. Atendendo a estes datos hai que ter en conta dous aspectos. En primeiro lugar hai que sinalar que, aínda que un museo é máis que a exposición, xeralmente *lo que se ve es lo más importante para el público y a partir de lo cual juzgará al mismo*<sup>2</sup>. Por iso hai que procurar unha montaxe expositiva adecuada na que a mensaxe sexa facilmente intelixible para o público. Ademais débese suscitar nos visitantes o interese de volver ó centro de novo, deixando aberta a exposición a novas lecturas e diferentes posibilidades de aproximación ós obxectos e dando a coñecer-las súas actividades e servicios. En segundo lugar hai que ter en conta que, mentres que o público acostuma a visita-los museos libremente, buscando unha aprendizaxe, unha distracción ou deleite visual, o público escolar *representa una excepción a este carácter voluntario. Los escolares que acuden al museo en grupo organizado por su centro educativo y con sus profesores constituyen un público 'cautivo', por lo que su predisposición no es la misma que la del resto de los visitantes del museo*<sup>3</sup>. Por eso para que a visita sexa efectiva e se poida producir unha aprendizaxe significativa debe haber unha coordinación entre o museo e a institu-

2 GARCÍA BLANCO, A.: *Didáctica del museo. El descubrimiento de los objetos*. Proyecto didáctico Quirón, 10. Ediciones de la Torre, Madrid, 1988. p. 49.

3 VALDÉS SAGÜÉS, M<sup>a</sup> C.: *La difusión cultural en el museo: servicios destinados al gran público*. Trea, Gijón, 1999. p.81

ción educativa co fin de adecua-los contidos da mesma ós obxectivos educativos e características do grupo. Os especialistas sinalan que é necesaria unha preparación previa na aula, co fin de informar e esperta-lo interese polo que se vai a coñecer. Pero tamén se recomenda realizar trala visita (que pode ser guiada ou concibida como visita-descubrimento) unha serie de actividades na aula ou no museo (se conta con talleres) para afianza-los coñecementos adquiridos<sup>4</sup>.

Aínda que este texto non vai dirixido ós visitantes nin ten carácter didáctico, si está elaborado pensando na aproximación do Museo do Pobo Estradense ó público. Por iso na primeira parte dáse a coñece-lo centro como institución, a parte menos coñecida polos visitantes, e na segunda abórdase a súa exposición permanente.

## PRIMEIRA PARTE

### Manuel Reimóndez Portela. Síntese biográfica<sup>5</sup>

Naceu en San Miguel de Castro en 1916 e nove anos despois partiu co seu pai cara Cuba. Tralo seu retorno a Galicia en 1931, estudou bacharelato en Santiago de Compostela e en 1935 iniciou a carreira de Medicina, que tería que interromper durante a Guerra Civil para incorporarse a filas e prestar servicios sanitarios en diferentes cidades españolas. Licenciouse en Medicina pola Universi-

4 Ofrecen propostas para as visitas ós museos e exemplos de material didáctico para o traballo na aula, ademais das obras citadas na bibliografía: AGUILERA, C. e VILLALBA, M.: *¡Vamos al museo!. Guías y recursos para visitar los museos*. Narcea, Madrid, 1998.

5 Unha biografía máis detallada é a presentada por Olimpio Arca Caldas co título "Apuntes a unha biografía de Manuel Reimóndez Portela", en *Manuel Reimóndez Portela na lebranza*. Edicións do Castro, A Coruña, 1996. pp. 20-27.

dade de Santiago en 1942, e ese mesmo ano estableceuse como médico na súa parroquia natal. Tres anos despois casou con M<sup>a</sup>. Victoria Fernández de la Torre, coa que tivo tres fillos.

Á vez que exercía a súa profesión continuaba cos seus estudos, obtendo en 1960 o título de Doutor en Medicina e Cirurxía. Posteriormente acadaría tamén o título de Especialista do Aparato Digestivo e diplomaríase como Médico de Empresa. Algunhas experiencias no desempeño da súa vida profesional deixounas recollidas na súa obra *Un médico na aldea* (1992).

Como político presidiu o anteproxecto do Estatuto de Galicia (*O Estatuto dos 16*) e exerceu como alcalde da Estrada entre 1983 e 1987.

Outra das súas facetas foi a de etnógrafo, coñecedor e investigador da historia, aspectos culturais e recursos turísticos do Concello da Estrada. En 1976 foi nomeado presidente do Centro de Iniciativas e Turismo da Estrada; nese mesmo ano publicou a *Guía Turística de La Estrada* á que seguirían diversos estudos e actividades desenvolvidas que lle valerían distintos recoñecementos. En 1986 creou o Patronato do Museo do Pobo Estradense, que presidiu ata o seu falecemento en 1994.

Entre as súas obras editadas, ademais das xa mencionadas, destacan: *Cruceiros e Cruces do nordeste da Provincia de Pontevedra* (1985), *Marcas de Canteiros da Torre da Barreira* (1986), *A Estrada* (1987), *A Estrada Rural* (1990), *El Camino a Santiago por el Sudeste* –coautores: José Espiño Mato, Mariano Sinde Lema– (1993).

Dende 1996 a Fundación de Exposicións e Congresos da Estrada convoca na súa honra o Premio Xornalístico Manuel Reimóndez Portela. Este ano 2004 dedícaselle, na Estrada, o Ano Cultural.

## Da creación do Patronato á fundación do Museo

Segundo consta na documentación do Museo, este *comezou a funcionar en 1982 asociado ó Centro de Iniciativas e Turismo (CIT) de A Estrada*<sup>6</sup>, que presidía Manuel Reimóndez Portela. Ese mesmo ano comeza a inscrición de obxectos no Libro de Rexistro. Uns anos despois, o 24 de outubro de 1986, tivo lugar no local social do CIT unha reunión co fin de constituí-la asociación “Patronato do Museo do Pobo Estradense”. Ese día os catorce patróns firmaron a acta de constitución da mesma, aprobáronse os seus estatutos<sup>7</sup> e nomeouse presidente a Manuel Reimóndez Portela.

Á vez que organizaba actividades culturais (conferencias, exposicións, presentacións de libros...) o Patronato continuaba o labor de recollida de obxectos de interese para o Museo e, en 1989, o seu Presidente informa ó Concello por primeira vez da necesidade de contar cun local no que emprazalos. As peticións pasan a ser máis concretas cando en 1990, coñecendo o proxecto de construción dun novo Matadoiro Comarcal, solicítase dedica-lo edificio do antigo matadoiro a museo.

O Concello procede a rehabilitar este inmoble e os obxectos recollidos ocupan dende 1991 un local na planta baixa da actual Casa da Cultura. En xullo de 1994, cando as obras para acondiciona-lo edificio aínda non remataran, falece Reimóndez Portela, e días despois Olimpio Arca Caldas é nomeado novo presidente do Patronato.

En 1996 o Museo xa estaba establecido no edificio rehabilitado e anótanse os primeiros visitantes no Libro de Rexistro de Visitas. Pero foi en 1997 cando o Concello de A Estrada e o Patronato esta-

6 Libro de Actas do Patronato do Museo do Pobo Estradense.

7 A data de rexistro da Acta de Constitución e Estatutos do Patronato do Museo do Pobo Estradense no Goberno Civil de Pontevedra é de 16 de decembro de 1986.

bleceron un convenio polo que se fundou o Museo do Pobo Estradense "Manuel Reimóndez Portela", integrado na Fundación Cultural da Estrada<sup>8</sup> e rexido polo Patronato. Distínguense, polo tanto, dúas entidades:

- O Museo, dependente da Fundación Cultural da Estrada: aporta o edificio, cubre os gastos de conservación, funcionamento e servizos, e pertécelle o patrimonio que ingresou a partir da data da firma do convenio. Encárgase da súa xestión un Director-Xerente, cargo ocupado entre 1997 e 2002 por Olimpio Arca e que desempeña dende comezos de 2003 Juan Andrés Fernández Castro.
- A asociación "Patronato do Museo do Pobo Estradense": ten entidade xurídica propia, conta actualmente con once patróns e aporta ó Museo en calidade de depósito os obxectos reunidos con anterioridade á firma do convenio. Á cabeza está un presidente, cargo que tamén ocupa na actualidade Juan Andrés Fernández.

## O edificio

O Museo ocupa o edificio do antigo Matadoiro Municipal, construído entre 1924 e os anos finais desa mesma década seguindo o proxecto do arquitecto Juan Argenti. O inmovible foi rehabilitado para Museo polos alumnos da Escola-Taller da Estrada na primeira metade da década dos noventa do século pasado<sup>9</sup>. Tamén se acondicionou o entorno e accesos ó mesmo co fin de integralo no tecido urbano da vila.

No solar, de forma pentagonal, teñen cabida o edificio do Museo e un xardín. O edificio presenta planta en forma de "T" invertida,

8 Esta institución municipal creouse en 1994.

9 A construción do antigo Matadoiro Municipal e a posterior rehabilitación do edificio para Museo son abordados por CARLÍN PORTO, Isabel: "Un edificio estradense recuperado para uso cultural: el Museo Manuel Reimóndez Portela", en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, nº 5 (2002); pp. 115-121.



Museo "Manuel Reimóndez Portela".

constituída por un corpo central rectangular e dous laterais menores que comunican co anterior e co que se aliñan na fachada. En alzado ten unha soa altura e remata con cuberta a dúas augas tellada.

No exterior destaca o gran número de vans (a maior parte ventás) que se abren nos muros, de grandes dimensións e dispostos simetricamente. Nos paramentos murais contrasta a cachotería cos bloques de cantería de granito que percorren a sección inferior a modo de zócalo, enmarcan portas e ventás e marcan os volumes do edificio. A sección superior dos muros anímase cunha moldura de cornixa. Na fachada sobresa o corpo central, co seu remate apuntado marcado dende a cuberta con tres esferas de granito. Sobre o lintel da porta de acceso, no que conserva esculpido o nome "Matadero", ábrese un van en forma de arco de medio punto protexido cunha cristaleira e unha reixa.

No interior as ventás están tapiadas e destaca o *complejo sistema de vigería de madeira que soporta el tejado (...)*<sup>10</sup>.

<sup>10</sup> CARLÍN PORTO, Op.cit., p.119.

## Tipo de museo e fondos

O Museo "Manuel Reimóndez Portela" é un museo local especializado na Estrada urbana e na rural, dous ámbitos que gardan estreitas conexións e que non poden estudiarse de xeito illado. Os seus centros de interese son, polo tanto, a historia e aspectos culturais da vila e das parroquias do Concello. Pero o Museo ten, segundo explicou o seu Director-Xerente, unha vocación de especializarse nun ou varios temas, que lle permitan definir uns obxectivos máis concretos.

Os fondos que custodia proceden de diversas zonas do Concello de A Estrada ou mesmo das terras nas que residiron os emigrados, e ingresaron mediante doazón, compra ou en calidade de depósito. Aínda que entre os fondos se atopan pezas arqueolóxicas e documentación dos séculos XVI e XVII, a maior parte dos obxectos, documentación e libros datan de épocas máis recentes, sobre todo do século XX.

Atendendo á tipoloxía dos fondos establezo a seguinte clasificación:

- *Fondos bibliográficos.*
- *Fondos documentais.* Destaca o Fondo documental de Mario Blanco Fuentes e o Arquivo fotográfico e documental Olimpio Arca Caldas.
- *Fondos museográficos:* constituídos maioritariamente por *fondos etnográficos, histórico-artísticos e arqueolóxicos* (obxectos expostos nas salas e no xardín).
- *Fondos administrativos.*

## Servicios e actividades

O Museo do Pobo Estradense conta no seu edificio cun espazo expositivo aproximado de 165 m<sup>2</sup>, repartido en tres salas dedicadas a



exposición permanente<sup>11</sup>. Nelas atópanse a case totalidade dos fondos bibliográficos e museográficos. Tamén dispón dun xardín que se podería acondicionar para a montaxe de exposicións. Complétanse as instalacións cos aseos e co despacho do Director, que alberga os fondos documentais e administrativos e está dotado dun equipo informático.

Están proxectadas reformas nas que, mediante a división en altura da ala esquerda do edificio, se creará nesta zona unha segunda planta á que se trasladará o despacho do Director e na que terán cabida os novos servizos de biblioteca, arquivo e sala de investigadores.

O Museo, que ó longo dos anos veu organizando diversas actividades de carácter cultural, como conferencias e exposicións (*A Escola no museo* (1997), *Unha viaxe pola Arte Sacra das parroquias da Estrada* (1999), *Castelao. Mostra Antolóxica* (2000)...), conta ademais dende 1998 cun novo medio de difusión, a súa publicación anual *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*. Na actualidade destaca tamén o traballo de creación dun importante arquivo fotográfico de A Estrada, que leva o sobrenome Olimpio Arca Caldas, en soporte dixitalizado e documentado coa información que aportan os propietarios das fotografías orixinais.

---

11 No reducido espazo do Museo non teñen cabida exposicións temporais que sirvan de reclamo ó público. As organizadas ata o momento implicaron o traslado provisional dos fondos a outros edificios.

## SEGUNDA PARTE

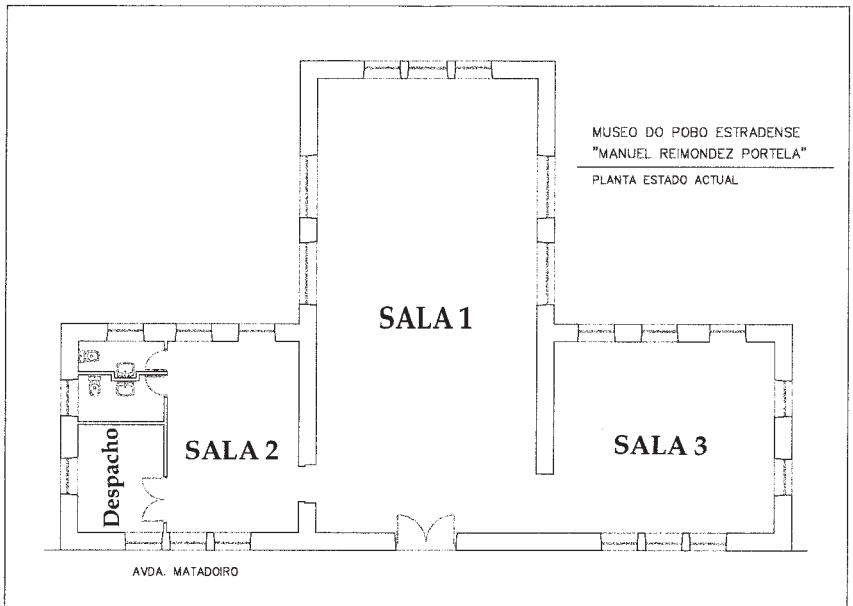
### Características da exposición permanente

A carencia dun almacén no Museo ou fóra del fai que tódolos obxectos que integran os seus fondos estean repartidos polas tres salas da exposición permanente. Nelas non hai un criterio de montaxe previamente definido, sen embargo, a maior parte dos bens están agrupados con obxectos cos que gardan relación e que forman o seu contexto, polo que nos permiten unha visión máis enriquecedora que aqueles que se presentan illados. Na sala 2 preséntase un conxunto claramente definido: unha aula co material escolar e xogos infantís; na sala 1 e na sala 3 a temática non é tan concreta e resulta máis difícil trazar un percorrido seguindo unha orde lóxica sen ir saltando dunha sala á outra. A exposición recibe a iluminación de grandes lámpadas que proporcionan luz xeral, o que se complementa con focos de luz dirixida e puntual sobre algúns obxectos.

Sería necesario delimitar con claridade os contidos de cada espacio e deseñar unha montaxe expositiva axeitada, cunha boa selección de obxectos, colocación de paneis informativos e cartelas. En canto ós contidos, segundo explicou o Director-Xerente, aínda non están determinados, pero é posible que a sala 1 se especialice na evolución da Vila e o rural estradenses, a sala 2 continuará dedicada á escola e o mundo infantil, e na sala 3 quizais teñan cabida diversos aspectos relacionados coa etnografía e antropoloxía local ou galega.

### Un percorrido pola exposición

Para presenta-la exposición cunha certa orde establezo varios bloques temáticos:



Distribución das salas sobre a planta do Museo realizada por Ana Pazos

### *O concello da Estrada. A evolución da vila (salas 1-3)*

A maqueta a escala do Concello da Estrada, elaborada por Reimóndez Portela, permite unha aproximación ó seu territorio. Este antigamente estaba dividido en cotos e xurisdiccións, en 1836 pasou a ser Concello de Cereixo, coas 51 parroquias actuais, e en 1841 cambiaríasele o nome polo de A Estrada.

Os restos máis antigos da cultura material deste territorio que se conservan no Museo son pezas de *muíños de man circulares* (“muíños romanos”), procedentes de varios castros e que se expoñen xunto cunha reprodución actual (salas 1-3).

Na entrada do Museo expónse a *reixa* do van que se abría sobre a porta principal da vella Igrexa Parroquial de San Paio da Estrada, que se comezou a construír en 1856, cando a Vila aínda era unha



Reixa e fotografías da antiga Igrexa Parroquial de San Paio. Med. s. XIX.

pequena aldea. Esta presenta distribución radial e decoración con puntas de frecha e unha sorte de tornapuntas. Tamén se amosan fotografías da igrexa e nalgunha pode verse a torre, reutilizada da Igrexa de San Paio de Figueroa<sup>12</sup>, que ardera en 1855. O desenvolvemento da Vila levaría á construción do actual templo (1899-1935), do que se expón un “Proyecto de Altar Mayor y Retablo”, que presenta algunhas variacións co realizado, especialmente no corpo central.

Dos escudos que tivo A Estrada pódense ver dous exemplos. O que se empregou a partir de 1840 aparece representado nun lateral do carro do “Servicio de Incendios” do Concello, co anxo axeonllado chorando ante a tumba dos liberais fusilados polos carlistas en 1836. O que responde á iconografía actual, adoptado polo Concello en 1928, está preto da entrada. É de ferro forxado e foi elaborado por

12 CASTIÑEIRA RODRÍGUEZ, M.: “Novas matinacións encol do topónimo A Estrada”, en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, nº 5 (2002). pp. 6-7.

José Rodríguez en 1934<sup>13</sup>. Xunto a el hai un conxunto de recordos da Masa Coral Estradense (placas, un diploma, a pandeireta, o bombo...), agrupación fundada en 1948. Pese ó éxito alcanzado desapareceu, e na actualidade trata de segui-la súa tradición a Coral Polifónica Estradense.

Repartidos nas salas 1-3 atópanse diversos obxectos que nos falan da evolución e progresiva modernización da Vila e o rural ó longo do s. XX. Un dos grandes adiantos foi a instalación do alumado eléctrico nas rúas e nas casas<sup>14</sup>, que deixou sen uso ás lámpadas de aceite, de carburo e ós farois que se mostran xunto a máquinas de coser “Singer” de finais do s. XIX, pranchas de carbón, pranchas eléctricas de ferro,... Indican a evolución nos medios de transporte un faro dun coche de cabalos e dous faros dun coche de 1940, e no mundo da imaxe e o son os proxectores de cine, unha cámara de fotos, aparatos de radio e un gramófono. Tamén se expoñen algúns obxectos de uso doméstico (filloeiro, oveira, pote e gramalleiras,...) e outros de diversos tipos, como cestos de pesca, un conxunto de chaves, un pedestal dunha fonte dos xardíns municipais, etc.

Na sala 3 recreáase un establecemento da Vila: a barbería de Alfonso Vázquez, que se atopaba na Rúa Ulla. Nela vemos as cadeiras de brazos de perruqueiro, os espellos e estantes cos útiles do barbeiro, e unha sorprendente lista de prezos de 1970. Tamén se atopan nesta sala dúas chaquetas de mediados do s. XX pertencentes ós Xenerais do Ulla, manifestación cultural que revive cada ano polo

13 Analiza a iconografía e variantes dos mesmos: FERNÁNDEZ BASCUAS, M<sup>a</sup>.J.: “Os escudos do Concello da Estrada dende 1840”, en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, nº 6 (2003); pp. 57-72.

14 Explica este longo proceso FERNÁNDEZ BASCUAS, M<sup>a</sup>. J.: “Unha aproximación ó estudo da chegada e desenvolvemento do alumado público eléctrico na Estrada (1900-1950)”, en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, nº 1 (1998). pp.151-167.



Barbería de Alfonso Vázquez.

entroido, cun encontro entre dous exércitos no que ten lugar un enfrontamento verbal cargado de ironía e crítica social.

### *Castelao, Virginia e A Estrada (sala 1)*

En 1912 Alfonso Daniel Rodríguez Castelao casou na Estrada con Virginia Pereira Renda, natural desta Vila. A relación do artista con esta terra sería importante e reflíctese na súa obra gráfica: “... imaxes dos seus arredores aparecen repetidas en moitas das súas obras, o que demostra a profunda pegada que deixou nel”<sup>15</sup>. El mesmo puxo de manifesto o seu amor á Estrada no discurso “Aos Estradenses” que pronunciou no local da sociedade Unión Estradense en Bos Aires nos anos 40 do s. XX, e do que se expón unha copia. Xunto a ela atópanse algúns dos mobles que formaban parte do enxoval da familia

15 CASTAÑO GARCÍA, J.M.: “A Estrada na obra gráfica de Castelao”, en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, núm. 1 (1998). p. 81.



Vista parcial da sala 1. No centro mobles da familia Castelao- Pereira.

Castelao-Pereira en Bos Aires, onde o artista faleceu en 1950. Trátase dun xogo de cómoda e mesas de noite acompañadas por un espello de parede. A sección complétase con varias láminas e carteis enmarcados. Destacan o cartel que deseñou para as Festas do Apóstolo do ano 1912 e as reproducións dos debuxos *Castelao cos ananos de Lilibut* e *Castelao coa súa dona* (Museo de Pontevedra). Tamén se mostra a súa orla da Licenciatura de Medicina (curso 1908-09), e a bandeira galega, asinada por Teresa R. Castelao, que cubriu os restos mortais de Virginia, trasladados ó cemiterio da Estrada en 1986<sup>16</sup>.

### *O campo, a labranza (sala 1)*

No extenso ámbito rural estradense, como aconteceu no resto de Galicia ó longo do s. XX, os apeiros e útiles de traballo tradicionais

<sup>16</sup> Virginia falecera en Madrid en 1969.



Sección dedicada á labranza.

empregados no cultivo da terra e actividades gandeiras fóronse substituíndo pola maquinaria moderna. Nesta sección consérvanse algúns deles, elaborados polos propios campesiños, por artesáns ou en fábricas, empregando principalmente a madeira, acompañada nalgúns casos de ferro.

O carro preséntase cun ladral pechando un lateral e da chave-lla colga un corno coa pedra de afiar. Dos xugos hai varios exemplos na sala: todos son de canga con chancís, agás un de canga con aros bregueiros. Dous dos xugos presentan na sección central decoración cunha roseta que se acompaña nun deles de chatolas. En torno ó carro e sobre el expóñense apeiros para a preparación da terra e a sementeira: varios arados, grade, canizo, sachadora e sementadoras. Tamén se pode ver un soliño e diversas ferramentas para o traballo no monte, no campo e nas eiras: o fouciño, a fouce, forquitas, forcadás, angazos, picañas, o legón, a pa de aventar, o





Clasificador de sementes, ferrados e xugos.

rodo... Preto deles expónse un gran clasificador de sementes sobre o que se atopan dous ferrados.

Tamén se mostran outros obxectos relacionados coas tarefas e vida no campo, como un aparello para face-la sidra, unha sulfatadora, unha gaiola de madeira, piteiras, unha coroa (sala 3)..., e artefactos pouco coñecidos, como unha “máquina de facer tabletas de chocolate”.

### *Artesanía. Oficios*

#### **O traballo da madeira e os torneiros de Berres (salas 1-3)<sup>17</sup>**

A industria da transformación da madeira, especialmente o moble, que actualmente ten gran importancia na Estrada, alcanzou o seu grande éxito *a partir da década de 1960, coa expansión e moder-*

<sup>17</sup> É posible que esta sección pase ó Museo da Madeira (A Estrada) se chega a crearse.

nización dos obradoiros artesanais, e de 1980, coa súa transformación empresarial<sup>18</sup>. Con anterioridade traballaban nestas terras carpinteiros tradicionais que nos deixaron ferramentas e útiles de traballo que se expoñen no Museo. Algunhas pertencían a carpinteiros de taller e outras a torneiros, dúas das especialidades de carpinteiros. Había ademais carpinteiros de armar, fragueiros, toneleiros... .

Na sala 1 unha serra de aire lémbra-nos que eran os serranchíns os que, con esta e outras ferramentas, traballaban nos bosques e preparaban a madeira cortándoa en táboas. Preto dela expóñense varios tipos de tornos nos que se elaboraban pezas de madeira torneada, e na sala 3 podemos contemplar toda unha serie de ferramentas pertencentes a torneiros e carpinteiros: martelos, garlopas, cepillos, gubias...

Na sección: *Todo feito en Berres* (sala 3) temos exemplos do traballo dos torneiros de Berres que, dende hai máis dun século, veñen elaborando gran variedade de obxectos que seguen a ter éxito no mercado nacional e internacional. A orixe desta artesanía está na busca, por parte dalgúns labregos desta parroquia, dunha actividade complementaria ó traballo no campo que contribuíse a mellora-la economía da casa. O oficio pasou a ser familiar e transmitiuse de xeración en xeración, incorporando avances técnicos nos tornos que permitiron incrementa-la produción.

Expóñense pezas elaboradas polos Irmás Bernárdez e por Manuel Ferradáns Bernárdez. Entre elas hai molduras e balaústres, obxectos de uso doméstico, como saleiros, cuncos, pratos do polbo, morteiros decorados con motivos do folclore galego..., e obxectos decorativos, como pequenos hórreos, carros, potes e sellas.

18 VV.AA.: "A Estrada", en *Enciclopedia Galega Universal*, vol.8. Ir Indo, Vigo, 2002. p.407.



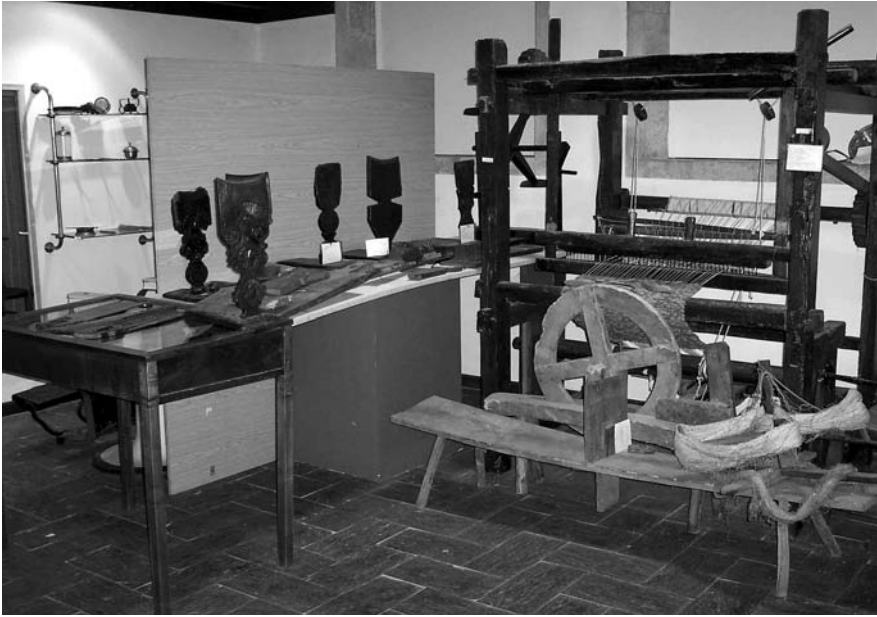
Vista parcial da sala 3. Corzoa, chaquetas dos Xenerais do Ulla e parte da sección “Todo feito en Berres”.

### O oficio de zapateiro (sala 3)

Amósase un conxunto de ferramentas coas que os zapateiros, empregando coiro e goma, elaboraban calzado: troguesa, chaira, tenaces, limas, patas de cabra, remachadora de ollais... O traballo realizábano nun taller fixo, pero tamén había zapateiros de portal, semiambulantes, que facían arranxos.

### O traballo da la e o liño (sala 3)

Esta actividade téxtil, desenvolvida principalmente por mulleres, tivo grande importancia na Galicia rural e tradicional, tamén nas terras da Estrada. En teares como o que se expón na sala traballaban as tecedeiras ou teceláns, empregando fío de la ou liño e elaborando cobertores, sabas, picotes, mantas, lenzos... . Pero antes de



Sección dedicada ó traballo da la e o liño.

chegar ó tear estas materias primas sufrían varias transformacións. No caso do liño o proceso era moi complexo e nos traballos, que eran comunitarios, empregábanse toda unha serie de obxectos. Na exposición podemos ver o ripo (co que se separaba a bagaña, que contén a liñaza, do resto da planta), un mazo, espadeleiros, espadeiras e restrelos (que eran algúns dos requiridos para selecciona-las fibras téxtiles máis finas), a roca, fusos e o sarillo (empregados no fiado -transformación das fibras en fío-), e a debandoira (para face-los novelos de fío). Ademais pódense contemplar caneleiros (nos que se facían as canelas que se introducían na lanzadeira para o traballo no tear) e útiles para o cardado da la, como unha carda e unha máquina de cardar (esta última na sala 1).

Entre todos destacan os espadeleiros e as espadeiras pola profusa decoración que presentan en boa parte dos casos, con incisións e



Sección dedicada á olería.

talla de motivos xeométricos, vexetais e símbolos cristiás, acompañados nalgúns exemplos do nome da propietaria e a data<sup>19</sup>.

### Olería (sala 3)

Mostra da olería popular galega con varios exemplos de vasillas, algunhas saídas dos tornos e fornos dos oleiros de Buño. Xunto a obxectos de deseño moderno e carácter decorativo pódense observar outros de formas tradicionais: chocolateiras, olas ou pucheiros, tar-teiras, cazolas, recipiente de maza-lo leite... Noutros tempos eran os arrieiros e xalleiros os que compraban ós oleiros a mercancía para vendela polas feiras e mercados.

19 Os espadeleiros e espadelas só presentan decoración nas terras de Portugal e nas do Val do Vea (A Estrada). Nestas zonas estes utensilios “xogaban un papel de prestixio social da súa propietaria que os amosaba nas concorridas espadelas (...)”. En RODRÍGUEZ CALVIÑO, M. e SÁENZ-CHAS DÍAZ, B.: *O tecido*. Cadernos do Museo do Pobo Galego, 10. Santiago de Compostela, 2000. p. 52-53.



Escola. Destaca ó fondo o ábaco

### *A escola e o mundo infantil (sala 2)*

Recréase a aula dunha escola tradicional, coa mesa do mestre, os pupitres cos tinteiros, pizarríns, mapas, libros e diverso material escolar (corpos xeométricos de madeira, un microscopio, plumas...). Destaca un ábaco de madeira con reloxo no que os cativos aprendían a facer cálculos aritméticos e as horas. Preside a aula un crucifixo que se acompaña nesta ocasión dun lenzo da *Purísima*, obra de Enrique Morales Gómez. Parte deste patrimonio pedagóxico cedeuno a asociación San Campio de Rubín, parroquia que dispoñía da “*mellor casa-escola do concello estradense, erguida coas aportacións dos veciños emigrantes na Habana*”<sup>20</sup>. Era tamén unha das escolas que entre 1916 e 1931 participaba, ó remate do curso escolar, no *Certame dos Pereiriños*.

<sup>20</sup> ARCA CALDAS, O.: *Mestres Estradenses que fixeron escola*. Pontevedra, 1993. p. 90.

Ligado á escola está o mundo do neno e o xogo, que ten un papel importante na aprendizaxe, xa que estimula o desenvolvemento dos rapaces e favorece as actividades en grupo. O ámbito máis propicio para o xogo era o rural, pois ofrecía moitos elementos de diversión e materiais para face-los enredos. Na sala atópanse diferentes xoguetes tradicionais: unha bicicleta de pao, un triciclo, buxainas con barazas, tiratacos, unha pelota de trapo, bólas, aros, corda, tirapedras, estornela... Tamén se expoñen outros máis modernos que, cos seus novos materiais e sistemas mecanizados, foron invadindo o mercado ata despraza-los anteriores.

### **Posibilidades comunicativas dos obxectos da exposición**

No anterior apartado ofreceuse unha visión xeral da exposición. Pero as características dos obxectos que custodia o Museo permiten abordala dende diferentes enfoques, dependendo dos intereses de cada visitante. No caso das visitas guiadas a grupos de estudantes resultaría especialmente útil posibilita-la aproximación á exposición dende diferentes campos, que tamén poden combinarse.

O punto de partida é o feito de que os obxectos que se expoñen nas salas do Museo foron creados cun fin utilitario, eran obxectos funcionais, agás algúns casos concretos como os lenzos de Enrique Morales Gómez, as reproducións de obras gráficas de Castelao, os obxectos decorativos elaborados en Berres, etc. Moitos deses obxectos funcionais (apeiros, ferramentas, material pedagóxico, obxectos de uso doméstico...), por mor dos avances técnicos e a evolución e modernización da Vila e o rural estradenses deixaron de empregarse ó substituírse polos modernos. Outros, como algúns xogos e obxectos de uso doméstico de madeira, séguense producindo na actualidade. Pero

tódolos que se atopan no Museo sufriron unha descontextualización ó perder a función para a que foron creados e adquirir unha nova: ó pasar ás salas do centro convertéronse en “documentos” dunha época, sociedade e forma de vida e traballo, xa que, como produtos que son da actividade humana, ofrecen unha información moi variada.

Dende un punto de vista histórico e social os obxectos da exposición convértense en testemuñas dunha época e sociedade que os produciu, forman parte da memoria colectiva dun pobo. Os apeiros e útiles dos campesiños, por exemplo, infórmanos sobre o proceso de traballo, pero tamén nos lembran os numerosos atrancos que impedían un progreso agrícola, e que levaron a moitos campesiños á emigración. A través dos obxectos tamén se manifestan as transformacións producidas no mundo rural e a historia e modernización da Vila ó longo do s. XX.

Se nos centramos máis en aspectos económicos poderíamos abordalo traballo no campo, a produción agrícola-gandeira, como base da economía tradicional. O traballo na terra podía acompañarse do desempeño de oficios tradicionais, aproximándonos así ó traballo dos carpinteiros, torneiros, oleiros, teceláns, etc. As feiras foron atraendo comerciantes á Vila e nela ó longo do s. XX foron concentrándose os servizos, dos que a barbería constitúe un exemplo. Relacionado coa economía tamén está o reparto das tarefas citadas entre homes e mulleres, e a contribución dos nenos, que compaxinaban o traballo na casa e no campo coa escola e os xogos.

Resulta moi interesante tamén a abordaxe da exposición atendendo ás técnicas empregadas na elaboración dos obxectos. Como exemplos do traballo da madeira están os pupitres da escola, obra dun carpinteiro, os mobles pertencentes á familia Castela-Pereira, elaborados por ebanistas, o carro, saído das mans dun fragueiro, o



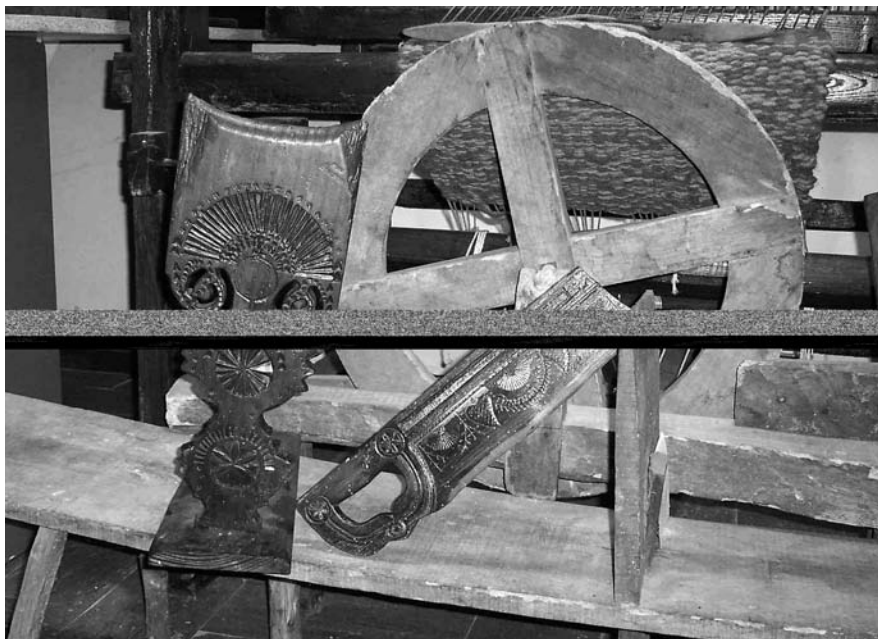
ábaco e obxectos de uso doméstico, produtos do traballo no torno, os apeiros e instrumentos de traballo elaborados por campesiños ou artesáns, a técnica decorativa dos xugos, espadelas e espadeleiros, os enredos de madeira que facían os nenos... . O traballo dos cesteiros atópase representado polas piteiras de vimbio e a coroz de palla. En canto ó traballo do liño pode explicarse o proceso de transformación do mesmo e o tecido a través dos útiles conservados. Tamén hai nas salas obxectos que informan sobre o traballo de costureiras e xastres (máquinas de coser, chaquetas dos Xenerais do Ulla), sobre o traballo da pedra (muíños), dos metais (o escudo, a reixa), do barro, etc.

Outro campo de interese que se pode tratar é o do folclore e manifestacións artísticas xurdidas en torno a estes obxectos, oficios e ámbitos: lendas, refráns, costumes, bailes, cancións... un patrimonio inmaterial que é necesario recoller para evita-la súa perda, e que os propios visitantes poden aportar. Ademais pezas semellantes ás que custodia o Museo serviron e serven de fonte de inspiración para outras actividades creativas, como son as artes plásticas<sup>21</sup>.

Por último farei referencia a outro aspecto. Ata o momento a funcionalidade orixinal dos obxectos serviu como fonte de datos para distintos campos. Pero algúns destes obxectos destacan tamén polo seu valor estético, dado polos seus creadores ou por nós mesmos: “*La funcionalidad en los aperos buscada por el usuario genera, inconscientemente, valores estéticos; en otros casos, los menos, los crea de modo consciente*”<sup>22</sup>. Os artesáns e os campesiños, ó construí-las pezas buscaban en primeiro lugar que tivesen as características adecuadas para desempeñar ben a súa función, pero non esquecían dota-

21 Véxase a presenza de obxectos da cultura tradicional galega na obra de Luís Seoane, Maruja Mallo, Jorge Barbi, Francisco Leiro, etc.

22 LISTE FERNÁNDEZ, A.: *Funcionalidad y estética en el Museo Etnográfico Liste*. Deputación Provincial de Pontevedra, 1991. p. 335.



Espadaleiro (1945) e espadela decorados.

las dun certo sentido estético ou harmonía na forma. Acontece por exemplo no caso das piteiras, do ábaco..., e resulta moito máis evidente no caso dos xugos, espadelas e espadaleiros que presentan motivos ornamentais, como se comentou noutro apartado do traballo. Ademais está o valor estético que lle queiramos engadir nós; non é raro contemplar na actualidade arados ou carros decorando xardíns, ou farois, cestos e vasillas de Buño que antes só tiñan carácter utilitario decorando as casas.

## Conclusión

Algúns dos obxectos que se expoñen nas salas do Museo, ó perde-la súa función foron relegados a almacéns, alpendres ou faiados; outros quizais foron gardados con mimo polos campesiños, pola súa beleza ou

pola súa anterior valía. Despois pasaron ó Museo, que debe velar pola súa conservación, ó tempo que os exhibe e investiga. Pero outros moitos semellantes, que tamén tiñan un importante valor histórico, antropolóxico, documental... perdéronse. Por eso o Museo, en tanto que ten unha función social e educativa, debe ser tamén un ámbito para a concienciación social da necesidade de protección do noso patrimonio que, como sinala a *Lei 8/1995 de 30 de outubro do patrimonio cultural de Galicia*, non só está integrado polo patrimonio material (cultural e natural), senón tamén polo patrimonio inmaterial.

## Bibliografía e documentación

### *Bibliografía xeral*

- LISTE FERNÁNDEZ, A.: *Funcionalidad y estética en el Museo Etnográfico Liste*. Deputación Provincial de Pontevedra, 1991.
- LORENZO FERNÁNDEZ, X.: “Etnografía. Cultura material”, en *Historia de Galiza*, vol. 2. Akal, Madrid, 1979.
- RODRÍGUEZ CALVIÑO, M. E SÁENZ-CHAS DÍAZ, B.: *O tecido*. Cadernos Museo do Pobo Galego, nº 10. Santiago de Compostela, 2000.
- VV.AA.: “Artesanía. Sociedad”, en *Galicia. Antropología*, vol. XXVI. Hércules, A Coruña, 1997.
- VV.AA.: “Tecnología agraria. Oficios”, en *Galicia. Antropología*, vol. XXIV. Hércules, A Coruña, 1997.

### *Didáctica e difusión nos museos*

- COUSILLAS, A. M<sup>a</sup>.: “Los Estudios de Visitantes a Museos” (1997) en <http://www.naya.org.ar/articulos/museologia02.htm>
- GARCÍA BLANCO, A.: *Didáctica del museo. El descubrimiento de los objetos*. Proyecto didáctico Quirón, 10. Ediciones de la Torre, Madrid, 1988.
- GARCÍA MARÍN, J., GÓMEZ VILA, J. e PERNAS MORADO, E.: “Una experiencia innovadora en el Museo do Pobo Galego como alternativa basada en el ‘aprender a pensar’”, en *Innovación Educativa*, nº 2 (1993). Tórculo. pp. 189-202.

- MONTAÑÉS, C. (coord.): *El museo. Un espacio didáctico y social*. Mira Editores, Huesca, 2001.
- VALDÉS SAGÜES, M<sup>a</sup> C.: *La difusión cultural en el museo: servicios destinados al gran público*. Biblioteconomía y Administración Cultural, nº 31. Trea, Gijón, 1999.

## ***A Estrada***

ARCA CALDAS, O.:

- *Callejero Histórico de la Villa de A Estrada*. Pontevedra, 1996.
- *Mestres Estradenses que fixeron escola*. Pontevedra, 1993.

CARLÍN PORTO, I.: “Un edificio estradense recuperado para uso cultural: el Museo Manuel Reimóndez Portela”, en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, nº 5 (2002). pp. 115-121.

CASTAÑO GARCÍA, J.M.: “A Estrada na obra gráfica de Castelao”, en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, nº 1 (1998). pp. 81-115.

CASTIÑEIRA RODRÍGUEZ, M.: “Novas matinações encol do topónimo A Estrada”, en *A Estrada, miscelánea histórica e cultural*, nº 5 (2002). pp. 5-18.

FERNÁNDEZ CASTRO, J.A. (coord.): *Manuel Reimóndez Portela na lembranza*. Edicións do Castro, A Coruña, 1996.

PORTO MATALOBOS, X.: “Estrada, A”, en *Gran Enciclopedia Gallega*, vol. XI. Silverio Cañada, 1974. pp.11-17.

REIMÓNDEZ PORTELA, M.: *A Estrada*. Everest, León, 1987.

VARELA CASTRO, P.: *La Estrada*. El Eco de Santiago, 1923.

VV.AA.: “Estrada, A”, en *Enciclopedia Galega Universal*, vol. 8. Ir Indo, Vigo, 2002. pp. 405-408.

- Documentación do Museo do Pobo Estradense e información facilitada por don Juan Andrés Fernández Castro.